

Klimafrykt, flyskam og fraværet av skyld

Sigmund Elgarøy

psykologspesialist og kontorleder for Finnmarkskontoret i Alternativ til Vold. Medlem at klimautvalget i Psykologforeningen

Klimakrisen vekker sterke følelser, som vi både kan forsvare oss mot og åpne oss for. Strategien vi velger, får konsekvenser for engasjementet vårt.

KNUT IVAR BJØRLYKHAUG ARNE JOHAN VETLESEN (RED.)

DET GÅR TIL HELVETE. ELLER?

Om kjærlighet, sorg og raseri
i natur- og klimakrisens tid.

DINAMO FORLAG

BOK Det går til helvete. Eller? **REDAKTØRER** Knut Ivar Bjørlykhaug & Arne Johan Vetlesen **FORLAG** Dinamo Forlag **ÅR** 2020
SIDER 191

Jeg tror mange som følger med på klimaforskningen og hva som (ikke) gjøres for å begrense klimaendringene, føler håpløshet. Vi har lenge hatt kunnskap og teknologi nok til å holde temperaturøkningen godt under to grader, som nesten alle land har forpliktet seg på i Parisavtalen. Men verdens ledere og vi andre har gjennom mange år vist at vi ikke er villige til å gjøre det som skal til for å unngå farlige klimaendringer. Jo lenger vi venter med effektive tiltak, jo mer drastiske må tiltakene være for å få til reelle løsninger, og nå er det snakk om over 10 % reduksjon i CO₂-utslipp årlig i rike land som Norge (Anderson et al, 2020). Hvorfor skulle vi i 2025 klare å gjøre *mer* av det som vi ikke klarte i 2020, og ikke klarte å gjøre i årene før det igjen, da mye mindre skulle til?

Mobilisering gjennom følelser

Samtidig kan vi ikke bare gi opp, så vi leter etter alt som kan gi håp om at vi etter hvert vil mobilisere og finne løsninger på klima-/økokrisen¹. Kan følelsene gi grunnlag for mobilisering? Boka *Det går til helvete. Eller?* tar for seg følelsenes rolle i klima-/økokrisen. «Hvorfor denne boka?» spør redaktørene i forordet. Svaret lyder omtrent slik: Dette er en bok som først og fremst forsøker å utforske de kompliserte følelsene knyttet til natur- og klimakrisen. Ikke slik å forstå at følelsene våre forteller oss hva vi skal gjøre. Men følelsene åpner oss for hva som står på spill, og hvor mye det haster å endre kurs. Det er ikke (bare) teknologiske revolusjoner eller big science som avgjør framtida vår – det er i større grad vår psykologiske og emosjonelle evne og vilje til å gjøre godt for andre enn oss selv som avgjør framtida, tror forfatterne.

I boka finner vi artikler fra ti bidragsytere. Den er redigert av Arne Johan Vetlesen og Knut Ivar Bjørlykhaug. Vetlesen er kjent som en tydelig stemme i øko-/klimadebatter. Bjørlykhaug er doktorgradsstudent med bakgrunn som helsearbeider. Psykologer glimrer for øvrig med sitt fravær i en bok om en psykologisk paradegren: følelsene.

Tanker og følelser omkring klimaendringene blir borte fra det sosiale liv, og blir heller ikke motivasjonsfaktorer for handling

Tittelen spør om det går til helvete. Hvis man har en viss forestillingsevne, er det lett å bli vettskremt når man leser om hva vi har i vente av endringer. Sterk frykt kan naturligvis virke lammende, eller sette i gang forsvarsmekanismer som for eksempel benekting. Forfatterne tar her for seg den motsatte respons, der frykt, sorg og sinne kan lede oss til økt engasjement og handling. For dem selv er dette åpenbart tilfelle, slik det er for Greta Thunberg og andre som engasjerer seg aktivt i klimakampen. Så langt utgjør slike ildsjeler et svært lite mindretall, i hvert fall her på berget, der det virker som lammelsen rår. Norge troner da også øverst på listen over land med flest klimafornekttere, i godt selskap med USA og Saudi-Arabia (Johansen, 2019). Thor Due, sentralstyremedlem i Natur og Ungdom, skriver i bokas første artikkel om sin frustrasjon over folks mangel på engasjement, men

¹Verken i boka eller i dette essayet er det noe poeng å skille mellom «klimakrise» og «økokrise». Selvfølgelig blir situasjonen bare enda mer alvorlig når man i tillegg til klimaendringer trekker inn tap av naturareal, økosystemer og arter; plastforurensning; ubalanse i nitrogenzyklusen, osv. – jf. begrepet om planetegrensener (planetary boundaries).

også om sin tvil på om aktivismen nytter, og om det egentlig er verdt å gi avkall på et «normalt liv» til fordel for miljøkampen. Hans dilemma er en variant av det mange av oss kan føle på: Vi vet hva vi *bør*, for eksempel reise mindre, forbruke mindre, men vi vet også at det monner lite hva *jeg* gjør, så hvorfor da gi avkall på alle disse godene?

Naturtap, sorg og håp

Et sentralt tema i boka er opplevelsen av naturtap: uglene som forsvant fra skogholtet nedenfor huset til Vetlesen, fuglekoloniene som minker, og plast i reirene på øya Runde, der Bjørlykhaug har vandret omkring siden barndommen. Sorgen det medfører, forsterkes av erkjennelsen av at dette er eksempler på en global tendens, på at liknende tap foregår i hele verden. Flere av bidragene ser tapsopplevelsene og sorgen som et springbrett til en erkjennelse av at vi er en del av naturen, ikke utenfor eller over den, og at naturen har verdi i seg selv og ikke primært som en «ressurs» vi kan utnytte etter eget forgodtbefinnende. Håpet er at en slik erkjennelse kan bre seg til stadig flere, og at dette er vårt beste håp for å unngå å ødelegge kloden.

Erkjennelser som dette springer lettest ut av levemåter. Som Vetlesen har skrevet om i flere sammenhenger, lever stadig flere fremmedgjort fra naturen, og utviklingen skjer raskt. Det er vanskelig å fatte at det nylig levde folk i vår nærhet som hadde slike erfaringer som reindriftsamen Nilas Tuolja fra Jokkmokk, født 1908, kunne fortelle om:

Jag har varit med och lekt med björnungar flera gånger, vi hade roligt den tiden! Jag var väl åtta, tio år när jag var med och lekte. Vi hade hört berättas redan från gamla tider att människor kan leka med björnungar. Äldre barn lärde oss, de sade: – Björnarna er lika som folk, de begriper! Och förbaskat, de begrep! Jag tror att björnmamman till och med skrattar. Jag har sett att hon gör något konstigt mixterverk med munnen. Björnmamman kom inte fram till oss nära där vi lekte. Det måste vara kloka djur som visste att det bara var lek. Vi brukade se mamman som låg och vilade och tittade och kikade vad vi gjorde med hennes ungar, och när hon såg att vi bara hade roligt då brydde hon sig inte. Jag tror nästan at gammalbjörnar tycker om at folket leker med deras ungar (Ryd, 2007, s. 208–9).

Nærhet til naturen gir forståelse og respekt for naturen, noe som igjen hindrer folk fra tankeløs naturødeleggelse. I en økomodernistisk tankegang derimot, som har aktive tilhengere blant annet i USA, England og Finland, ses *frakopling* av menneske og natur som en viktig del av løsningen. Urbanisering frigjør arealer for naturen – jo flere som lever i byer, jo større arealer der naturen kan være uforstyrret². Det er interessant at to tilnærminger som begge prøver å gi løsninger på økokrisen, har helt motsatte syn på forholdet menneske–natur.

Følelser og det sosiale liv

Anders Petersens bidrag i boka anlegger et sosiologisk perspektiv på våre følelser omkring klima-/ økokrisen. Petersen bygger deler av sin artikkel på Kari Marie Norgaards arbeid. Norgaard er amerikansk sosiolog med norske aner, og gjorde feltarbeid i en bygd hun kaller «Bygdaby», som jeg tror må være Voss (Nordgaard, 2011). Der studerte hun hvordan innbyggerne forholdt seg til

²Se <https://www.youtube.com/watch?v=0HsGwUHcLJA> for en sympatisk fremstilling.

klimaendringene, både de som var merkbare i bygda, og de man kunne lese om. Hun fant at folk unngår å snakke om dette, i en slags kollektiv fortrenning. De er klar over endringene, noe Norgaard hører når hun får folk på tomannshånd og kan spørre dem, men snakker ikke om tematikken i sosiale sammenhenger, fordi den er ubehagelig og lett kan forstyrre den gode sosiale kontakten man ønsker å opprettholde. Dermed blir tanker og følelser omkring klimaendringene borte fra det sosiale liv, og blir heller ikke motivasjonsfaktorer for handling. Petersen føyer til: «Som dansker fristes man næsten til at skrive, at frykten for at ødelægge hyggen ved at belemre de sociale relationer med uhyggelige klimafortællinger og følelser er sterkere end tilbøjeligheden til at agere på klimaets vegne» (s. 94.). Jeg vil tro mange lesere kjenner seg igjen i dette.

Skyld, frihet og ulikhet

Deretter reiser Petersen et viktig spørsmål: Hva med skyldfølelsen, hvorfor inntreier ikke den? Vi har lest mye om «flyskam» og «klimaskam», ofte forstått som noe man må kvitte seg med, eller ikke påføre andre. Av en eller annen grunn snakkes det lite om skyld. Petersen skriver:

Ved at betrakte fraværet av skyld over at bidrage aktivt til den menneskeskabte klimakrise synes vi i stand til at zoome ind på et væsentligt aspekt af følelsen af frihed. (...) visse folk – på trods av konsekvenserne – vil forsvare deres ret til at forfølge den økonomiske frihed, som de nuværende kapitalistiske rammer muliggør, og at enhver innskrænkning af den mulighed opfattes som en voldsom krænkelse af deres frihedsrettigheder. (s. 95)

I det rike Norge tror jeg dette treffer mange av oss. Vi er her inne på «elefanten i rommet, vårt materielle forbruk», som psykolog Erik Nakkerud formulerte det på Debatten i NRK 25.08.20. Utslipp og privat forbruk henger nær sammen, og det er ingen realistiske løsninger på klimaproblemet som ikke involverer reduksjon i privat forbruk. Dette gjelder selvsagt ikke alle, men vi vet at forbruk og tilhørende utslipp er svært ulikt fordelt. De rikeste 1 prosent i verden (pr. i dag ca. 78 millioner mennesker) står for eksempel for mer enn dobbelt så store utslipp som de fattigste 3,1 mrd. tilsammen. Denne ene prosenten utgjør samtidig den delen av verden med mest makt og innflytelse. Hvor realistisk er det å forvente at de (vi) skal legge om sin (vår) levemåte drastisk?

Det hadde vært interessant å vite hva psykologisk forskning sier om hva som faktisk har vist seg å få folk til å øke sitt klimaengasjement og redusere sitt økologiske fotavtrykk

Her er vi inne på temaet ulikhet, som i boka først og fremst blir behandlet i det ene samiske bidraget av Gunn-Britt Retter: «Å skrive sorg». Vi hører ofte om det urettferdige i at de som har minst ansvar for global oppvarming også er de som blir rammet hardest. Retter påpeker at vi i Norge har vår egen versjon av urettferdigheten ved at samene, ikke minst i reindrifta, både rammes hardt av klimaendringene og av tiltak for å bremse disse, nemlig det såkalte grønne skiftet. For reindrifta er nemlig arealtap den mest kritiske trusselen, og vindmølleparkene som nå er i ferd med å rasere mye av det som er igjen av uutbygd norsk natur, fører til store arealtap, og utgjør dermed ifølge Retter en alvorlig fare for reindrifta. I tillegg kommer gruvedrift – også argumentert for som viktig for det «grønne skiftet» – og trekking av kraftledninger. «Grønn kolonisering» kaller man dette i det samiske samfunnet. Retter skriver: «Det grønne skiftet er intet annet enn en fortsatt utvinning av ressurser

i samiske områder for hovedsakelig å dekke behov utenfor området, slik tradisjonen har vært siden de tidligste møtene mellom kulturene.» (s. 66) Retter skriver fint om hvordan samene tradisjonelt, og langt på vei fortsatt, forholder seg til naturen, som sitt hjem som de låner og må overlevere til neste generasjon uten å forstyrre balansen. Dette er en helt annen holdning enn den som dominerer i storsamfunnet, og generelt i vår vestlige kultur, der naturen er en «ressurs» som vi kan og må «utnytte» mest mulig.

Moralsk mobilisering?

Tilbake til utsagnet i begynnelsen av boka, der de to redaktørene skriver: «Det er i større grad vår psykologiske og emosjonelle evne og vilje til å gjøre godt for andre enn oss selv, som avgjør framtida, tror vi» (s. 7–8). Det er åpenbart at denne evnen og viljen til nå ikke har vært sterk nok. Er ikke en motsatt utvikling vel så sannsynlig? At etter hvert som de økologiske problemene øker, øker også konfliktene mellom mennesker, noe som kanskje kan styrke samholdet mellom «våre egne», men samtidig føre til mer negative holdninger til og konflikter med «de andre»? Den britiske filosofen John Gray hevder at vi kan bli forledet av de store vitenskapelige og teknologiske fremskritt til å tro at menneskeheten også gjør varige moralske fremskritt. Grays syn er omstridt, og mange har pekt på moteksempler, men vår kollektive håndtering av klima-/økokrisen ser dessverre så langt ut til å illustrere hans poeng.

Bidrag fra psykologien

Som nevnt har ingen psykologer bidratt i boka. Det hadde vært interessant å vite hva psykologisk forskning sier om hva som faktisk har vist seg å få folk til å øke sitt klimaengasjement og redusere sitt økologiske fotavtrykk. Hva er for eksempel resultatene av psykologiske intervensjoner med sikte på å fremme klimavennlig atferd? To metaanalyser (Nisa et al., 2019 og van der Linden & Goldberg, 2020) gir ulike resultater, den ene noe bedre enn den andre, men effektene er likevel svært beskjedne. Denne forskningen forsterker mitt ønske om å lese psykologiske *suksesshistorier* om intervensjoner i klimakampen – hvis de da finnes. Det gjelder også bidrag fra klinikere, nå som temaer som klimafrykt og utbrenthet hos aktivister aktualiseres og kaller på psykologers bidrag.

Referanser

- Anderson, K., Broderick, J.F., & Stoddard, I. (2020). A factor of two: how the mitigation plans of 'climate progressive' nations fall far short of Paris-compliant pathways. *Climate Policy*, 20(10), 1290–1304. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14693062.2020.1728209>
- Johansen, P.A. (17.10. 2019). Nordmenn øverst på listen over klimaskeptikere – sammen med USA og Saudi-Arabia. *Aftenposten*. <https://www.aftenposten.no/norge/i/VbkQp6/nordmenn-oeverst-paa-listen-over-klimaskeptikere-sammen-med-usa-og-saudi>
- van der Linden, S. & Goldberg, M. (2020). Alternative meta-analysis of behavioral interventions to promote action on climate change yields different conclusions. *Nat Commun* 11, 3915. <https://www.nature.com/articles/s41467-020-17613-7>
- Nisa, C.F., Bélanger, J.J., Schumpe, B.M. & Faller, D.G. (2019). Meta-analysis of randomised controlled trials testing behavioural interventions to promote household action on climate change. *Nat Commun* 10, 4545. <https://doi.org/10.1038/s41467-019-12457-2>
- Nordgaard, K.M. (2011). *Living in Denial. Climate change, emotions and everyday life*. MIT Press.

Ryd, Y. (2007). *Ren och varg: sameer berättar*. Natur & Kultur.